

HENRI H. STAHL ȘI OBȘTILE AGRICOLE ÎN 1942 – O INCURSIUNE ÎN PROBLEMATICA MODERNIZĂRII AGRICULTURII ROMÂNEȘTI

Alina JURAVLE

Universitatea din București
University of Bucharest

Personal e-mail: alina.juravle@gmail.com

HENRI H. STAHL AND THE AGRICULTURAL COMMUNES IN 1942 – A FORAY INTO THE ISSUE
OF MODERNIZING ROMANIAN AGRICULTURE

Abstract: The following study is an attempt to analyze a series of articles – or a five part commentary – that Henri H. Stahl publishes in the Romanian newspaper *Timpul*, in June and July 1942. His texts deal with a policy aiming to promote the creation of agricultural communes, a form of cooperative organizations designed to help peasants buy modern agricultural machinery, receive state guidance, increase agricultural productivity, and thus meet the needs of the market and the state. Our finds suggest that the articles are part of a public campaign and dialogue, regarding the problems of Romanian agriculture – and their solutions. Stahl carries a deep knowledge of the underlying breadth and history of the issues he discusses and a consciousness of his position – on the side of the peasantry and of the community development methods the Royal Foundation's Teams had promoted.

Keywords: Henri H. Stahl, 1942, agricultural communes, peasants, agricultural policy, rural development, agricultural machinery, modernization, Aurelian Pană.

Citation suggestion: Juravle, Alina. „Henri H. Stahl și obștile agricole în 1942 – o incursiune în problematica modernizării agriculturii românești” *Transilvania*, no. 1-2 (2022): 39-54.
<https://doi.org/10.51391/trva.2022.01-02.06>.

O introducere

Urmărind a completa un studiu publicat anterior¹, lucrarea de față pornește de la o serie de 5 articole, o construcție din 5 părți intitulată „Comentarii la satul Dodești” și publicată de Henri H. Stahl în cotidianul „*Timpul*” în vara anului 1942. Fără a epuiza toate conexiunile necesare a fi analizate, lăsând pentru viitoare lucrări o parte din datele problemei, studiul de față tratează scrierile sociologului român ca parte a unei discuții mai ample din spațiul public românesc, una ce vizează soluționarea problemelor agriculturii românești, împărțind în același timp vocile din arenă în susținători ai marilor sau micilor proprietari agricoli.

Este foarte probabil ca aceasta serie din „*Timpul*” să se fi pierdut în neguri de uitare dacă nu aș fi întâlnit trimiteri repetate la ea în conținuturile dosarului de Securitate al

sociologului², ajuns la mine mulțumită lui Zoltan Rostas, la ceva vreme după publicarea primului meu studiu dedicat problematicii obștilor agricole. Citate extinse din aceste articole din 1942 sunt identificate de Securitate și incluse în dosarul sociologului, ca argumente doveditoare pentru atitudinea lui față de U.R.S.S. și regimul sovietic. Citit în original, în ziarul în care a fost publicat, textul lui Stahl nu lasă, într-adevăr, loc de echivoc în interpretarea atitudinii sale. De la bun început, sociologul critică dur felul în care s-a făcut colectivizarea în spațiul sovietic, respectiv transformarea brutală, cu sila, a economiei și a vieții țărănești, în genere, după canoane impuse de regimul revoluționar. Articolele lui Stahl conțin însă mult mai mult decât această critică, de altfel foarte semnificativă. Am aflat în cele 5 părți ale seriei o nouă pledoarie pentru înființarea obștilor agricole, publicată la foarte puțin timp după apariția în *Timpul* a „*Decretului-lege*

numărul 488 pentru organizarea obștiilor agricole³. Adoptat pe 24 iunie 1942, decretul este publicat în data de 26 iunie în cotidian – iar a doua zi, pe 27 iunie, apare prima parte din *Comentariile la satul Dodești*, intitulată „Între colhoz și obștie”. Articolele publicate de Stahl în *Ecoul*, la începutul lui 1944, apar astfel ca fiind o a doua instanță în care Stahl susține, în spațiul public, oportunitatea organizării țărănimii în aceste obști. Am descoperit, drept urmare, o încercare repetată de promovare a acestor obști - ce a născut pentru mine noi întrebări de cercetare.

Ce susține sociologul în *comentariile* sale? Ce anume din contextul anului 1942 sau al anilor precedenți ar fi parte din peisajul social și economic, cunoscut lui Stahl, în funcție de care acesta acționează? Există elemente ale contextului identificat ce contribuie la o lărgire și o clarificare a sensurilor textelor sale? Iată câteva din întrebările la care voi încerca să răspund în cele ce urmează.

Conținuturi

Dintre cele cinci articole analizare, primul este citat cel mai mult în filele dosarului de Securitate al sociologului. Intitulat „Între colhoz și obștie” și publicat pe 27 iunie 1942, acesta subliniază o condiție esențială pentru succesul pe care acțiunile Fundației Regale l-au avut în Dodești, un sat de răzeși din Moldova, situat undeva în actualul județ Vaslui. Aici, arată Stahl, totul s-a făcut fără constrângeri și cu adeziunea sufletească a țăranilor înșiși. Acest fapt este prezentat într-un foarte puternic contrast cu situația din colhozuri, pe care Stahl ajunsese să o cunoască în Transnistria (a fost trimis acolo ca șef al Biroului Statistic al Consiliului de Miniștri în perioada 1941-'42) dar și în Bucovina de Nord și Basarabia.

Articolul este o critică foarte vehementă a impunerii silniei a schimbării sociale și economice în spațiul rural de către statul sovietic, cu unicul scop de a asigura și spori producția agricolă și indiferent dacă acest lucru se realizează în dauna agricultorilor înșiși. Îl voi cita și eu extensiv, considerându-l foarte relevant și interesant pentru cei interesați de gândirea lui Stahl apropos de colectivizarea de tip sovietic. Comparând colhozurile cu realizările echipierilor în Dodești, Stahl afirmă despre cele din urmă lucruri precum următoarele: „Aveam în plus adeziunea sufletească a sătenilor și în minus degradantul păcat al siluirii maselor umane”.⁴ Și continuă:

„Ar fi orb acela care ar crede că sovieticii au căpătat din partea colhozurilor, adeziunea sufletească. În tot lungul și latul Bucovinei, Basarabiei și Transnistriei, o imensă revoltă psihologică mocnește în sufletul țăranilor împotriva colhozului, o ură abia stăpânită, care izbucnește în cuvinte grele, în blesteme. Dealtfel adevărul afirmației pe care o fac este atât de vizibil, încât observatorul cel mai superficial, dacă nu cumva are idei preconceptuate prosovietice, va recunoaște că în Basarabia și în Bucovina simți răsufletul unui imens oftat de ușurare, ca din sute de mii de guri, pentru pieirea aceste năpraznice unelte de siluire care a fost colhozul. Iar în Transnistria simți arzătoarea nădejde,

abia stăpânită, a tuturor țăranilor de acolo, că în curând li se va ține în seamă dorința și se vor împlini făgăduielile făcute de armatele liberatoare, ștergându-se până și ultimele rămășițe ale colhozurilor, până și amintirea visului urât pe care ei l-au trăit, înspăimântați, ani de zile”.⁵

Vorbind în numele țăranilor, prezentându-le punctul de vedere, Stahl reușește să se poziționeze dintru bun început și pe sine – de partea lor, prezentând și reprezentând punctul lor de vedere, și împotriva colhozurilor. Lucrurile pe care Stahl le prezintă ca fapte și le asociază *colhozurilor* au o coloratură negativă puternică, trădând imediat și punctul său de vedere – autorul rândurilor de mai sus pare că nu doar prezintă ci și empatizează puternic cu cauza țăranilor despre care scrie. Textul lui Stahl se integrează bine în paginile „*Timpului*” anului 1942, fiind în ton cu duhul vremurilor de război cu URSS-ul și cu atitudinea generală pro-Guvern și antisovietică a cotidianului în care publică aceste articole. Ne-am putea întreba, așadar, dacă ne-am putea afla în fața vreunei forme de cameleonism sau de deghizare a atitudinii politice a sociologului, necesară pentru oarecare scopuri, poate pentru a putea publica și a transmite unele mesaje esențiale. Exemple în sensul acesta s-ar mai putea găsi în scrierile publicate de Stahl⁶, inclusiv în cuprinsul unuia dintre celelalte articole ce urmează să fie analizate în acest studiu. Cu toate acestea, o constantă absolută a scrierilor sale este, din punctul meu de vedere și în măsura în care le-am cunoscut și cercetat până acum, tocmai ipostazierea sa în voce a cauzei țărănești, în apărător al intereselor țărănimii. S-ar putea concluziona deci că, scriind cu mult patos despre relele suferite de țărani prin silnicia colhoznică, H. H. Stahl este pe deplin autentic, convins de cele pe care le susține. Critica sa neiertătoare la adresa colectivizării de tip sovietic continuă, mai departe, astfel:

„Pe vechiul fond al latifundiei boierești, cu moravurile iobăgiei medievale, au introdus tractorul comunismului sătesc primitiv, aci Sovhozul și Colhozul. Operația a fost făcută cu cele mai moderne mijloace ale siluirii propagandistice împreunate cu cele mai barbare metode ale batjocoririi individualității umane. Sistematic, au distrus tot ce le putea sta în cale, toate insulele de „reacțiune”, familie, biserică, prin deportări în masă, prin răsculăcire, prin desagregare psihică a oamenilor, cu mijloacele teroarei de Stat. Cu alte cuvinte: formula Rușilor a fost: binele, făcut cu sila și tractorizarea, prin poliția secretă! Nu putem afirma că n-ar fi reușit. Mărturisesc chiar că n-aș fi crezut cu puțință ca puterea politică a Statului să fie atât de cumplită, încât să impuie unui popor, o formulă socială abstractă”.⁷

Colectivizarea este prezentată ca un experiment social și economic, implicând crearea unui comunism sătesc primitiv *tractorizat* prin distrugerea vechiului fond social și economic – unul în care încă predomină latifundiile boierești și moravurile iobăgiei medievale. Sovieticii distrug, aflăm, orice formă de opoziție, cu mijloace prezentate cu mult meșteșug și multă revoltă de către Stahl, ce-și mărturisește și uimirea în fața capacității statului sovietic de a

concentra suficientă putere politică încât să reușească să impună maselor, prin opresiune, o viziune abstractă a dezvoltării. Această viziune, arată el mai departe, a fost născocită, pur și simplu, de conducerea politică, de doctrinarii sovietici, ea neapartenând nici țărănimii, nici muncitorimii:

„Țărănimea rusă nu a dorit o reformă agrară în sensul colhozurilor. Și nici proletariatul rus, adică muncitorimea industrială, nu a putut avea idealuri de cedat, gata făcute, țăranilor. Ci doar conducerea politică, partidul comunist, doctrinarii, au putut născoci acest ideal colhosnic, ca pe o formulă a viitorului, a societății ideale, ce trebuie să fie impusă neghiobililor de țărani care singuri nu erau în stare să vadă încotro le e mai binele. Și acest ideal teoretic, al colhozului, alcătuit, în ceiace privește detaliile lui, mai mult falansterian decât marxist, a fost impus, în adevăr, masei țărănești. S-ar părea așa dar că este vorba în cazul Rușilor, de o politică în genul despotiei luminate, de siluire a poporului către un ideal progresist. Iar Stalin ar apărea ca un emul al lui Petru cel Mare, care în loc să se lupte cu boerii lui retrograzi, siliți a se bărbieri și îmbrăca europenește, s-ar lupta cu zecile de milioane ale țăranilor, ca să-i tractorizeze și americanizeze”.

Bunele intenții ale regimului sovietic sunt însă, argumentează Stahl mai departe, doar aparente:

„Dar în realitate, în experiența rusă nu avem de-a face numai cu vizionari. Colhozul nu s-a născut numai dintr-o filantropie rău înțeleasă. E de ajuns a ne aduce aminte că sovieticii, adică orașele sovietice, au avut și altă atitudine decât cea filantropică față de frații lor țărani. În perioada „rechizițiilor” orașele organizau, sincer și brutal, razii înarmate, conduse de către Stat și Partid, prin care jefuiau sistematic satele de tot ce se putea mânca, în mijlocul unor scene de foamete generală a căror descriere, făcută de cei ce au trăit-o, îți lasă pe toată viața un iz amar ca de iad”.

Toate acestea, subliniază Stahl, au fost făcute doar pentru a asigura hrana celor din orașe și pentru a goni spectrul foametei:

„Problema capitală pentru Ruși a fost aceea a foametei. De aceea, pe ei nu i-a interesat agricultorul, ci agricultura. Nu oamenii, ci randamentul la hectar. Iată de ce în colhozul lor, ceea ce urmărește nu este buna stare a oamenilor, traiul lor liniștit și fericit, ci sporirea producției”.

Stahl merge și mai departe și declară că ceea ce bolșevicii au implementat este o minciună deghizată în “socialism”, ce ascunde de fapt aceleași vechi moravuri de exploatare a țărănimii:

„Iar formula lor «socialistă» este o imensă minciună, sub care se ascund, în forme contabile extrem de savante, vechile moravuri de exploatare a iobagului, dator cu clacă și dijmă,

unui boier latifundiar care de data asta este desumanizat și deci inuman: Statul el însuși. În locul obiceiului pământului, «norma» de lucru fixată de conducere, supravegheată de «brigadieri», «prezidate» și «buhaltări», vătafi ai Statului. În locul oblăduirii patriarhale a boerului sau a sfatului sătesc, grija N. K. V. D.-ului de a te menține «pe linia partidului”.

Putem întrezări, la o lectură printre rânduri, în fragmentul citat mai sus, mai ales, dar și în cele anterioare, ecouri ale unor idei ce țin de critica social-democrată a bolșevismului, poate chiar al ideilor unui Karl Kautsky. Pe Kautsky Stahl îl și menționează, de altfel, cu puțin înainte de acest fragment, comentând prețul uriaș pe care țărănimea a trebuit să îl plătească în numele unui progres potențial, viitor:

„Ne răsună în urechi răspunsul socialistului Kautsky, care afirmă că dacă acesta este prețul care trebuie plătit pentru a obține societatea viitoare, mai bine să renunțăm la ea.”

Notăm, între ecourile criticii social-democrate a bolșevismului, prezentarea revoluției drept o încercare de realizare directă a socialismului, fără sorți de izbândă, pe un teren nepregătit și inadecvat social și economic, într-o țară înapoiată ca Rusia, declararea eșecului acesteia în a realiza cu forța socialismul și argumentarea faptului că rezultatul ei a fost substituirea dominației unor clase privilegiate anterior cu un nou tip de despotism, cel al partidului-stat.

Stahl continuă prin a sublinia încă o dată zădărnicierea eforturilor statului sovietic de către lipsa adeziunii sufletești a țărănimii - degeaba s-a încercat instruirea generală dar și politică a acestor țărani, însuflarea ideii că aceste colhozuri vor fi o binefacere în viitor. Zadarnic li s-a oferit colhozurilor și sovhozurilor acces la tehnica agricolă modernă sau îndrumarea specialiștilor în agricultură - prețul plătit a fost prea mare, beneficiile au fost culese de alții iar țăranii sunt doar prizonieri plini de ură ai acestora: „Țăranii au răspuns la întreg acest sistem de exploatare la maximum a pământului și a oamenilor, camuflat în formule filantropice ale binelui cu sila, printr-o unanimă și clarvăzătoare ură; adeziunea sufletească, la colhoz a colhoznicilor, nu s-a putut înfăptui.”

Nu lipsa generală de deschidere față de progres a țărănimii, arată Stahl, este motivul pentru care acestea sunt sortite eșecului și pentru care au fost înlăturate grabnic, ca un mare rău, din teritoriile eliberate de armata română. Ci la mijloc sunt mijloacele și scopurile colectivizării sovietice ce au avut drept rezultat mai ales lipsa de adeziune sufletească a țărănimii la scopurile statului sovietic.

Dodeștii, în schimb, sunt dovada faptului că lucrurile pot fi făcute și altfel, cu participarea și voința liberă a țăranilor. Cooperarea, accesul la tehnica agricolă modernă, planificarea și îndrumarea producției, pot fi realizate și altfel, cu participarea voluntară a celor în beneficiul cărora se realizează. Stahl își încheie textul cu întrebări, deschise răspunsurilor - se întrebă, în esență, dacă exemplul acestui sat ar putea servi drept model și catalizator pentru o extindere a acestui tip de dezvoltare în satele României: „Oare n-ar putea trage

o pârtie, pentru multe alte obștii? Și n-am putea noi obține modernizarea agriculturii noastre pe calea aceasta?”

Mergând mai departe, cel de-al doilea articol al seriei este intitulat „*Agricultură și agricultori*” și apare *Țîmpul* în 28 iunie 1942. Întreg articolul este o pledoarie în favoarea ideii că agricultura ar trebui să se facă în principal în beneficiul celor mulți și nu doar de dragul sporirii producției și a randamentului la hectar. Stahl pare a contracara un curent de gândire, ce apare doar conturat de argumentele împotriva sa, ca un spațiu negativ, o replică necunoscută dintr-un dialog la care nu avem acces, un dat curent necunoscut nouă căruia sociologul i se opune. Acest curent de gândire nu este atribuit sau localizat precis – ceea ce poate lăsa de înțeles că el ar putea fi prezent și în România, nu doar în spațiul sovietic, unde a fost extrem de distructiv, după cum am aflat din articolul anterior. Conform acestui curent de gândire, scopul principal al acțiunilor din sfera agriculturii trebuie să fie sporirea utilizării tehnicii agricole moderne și creșterea producției agricole. Sporirea bunăstării populației țărănești și îmbunătățirea standardului ei de viață nu sunt vizate neapărat de partizanii acestui curent. Conform lui Stahl, însă, alta ar trebui să fie soluția pentru problemele de dezvoltare ale spațiului rural. În cuvintele lui:

„Evident, nimeni nu ar putea accepta, de dragul agriculturii motorizate, moartea României și înlocuirea ei cu o Tractorie. Este clar că mai de preț decât necesitatea de ridicare agricolă e națiunea, adică oamenii care o alcătuiesc; de aceea misiunea Statului național este de a spori și de a da puțință de dezvoltare maselor naționale. Dacă un conflict s-ar pune deci între agricultura și agricultori, Statul Național ar trebui să ia partea naționaliilor săi și, la nevoie în ciuda agriculturii, să caute scăparea agricultorilor, adică a milioanele de săteni care reprezintă poporul, care justifică doar prin prezența lor însăși esența Statului și care sunt în definitiv însăși materia din care Statul se alcătuiește”.⁸

Mai mult, argumentează Stahl mai departe, însăși premisa că există o opoziție de fond între agricultură și agricultori este de fapt falsă. Ea este creată și susținută artificial de cei care cred că singura agricultură bună posibilă este cea extensivă, interpretată întotdeauna ca o agricultură a marilor agricultori:

„De aceea, spuneam că formula care pune în opoziție pe agricultori cu agricultura este falsă. Cei care o pun, dovedesc prin aceasta însăși că li se duce gândul la altceva decât ceea ce afirmă. Și anume: agricultură bună, înseamnă agricultură mare, adică agricultor mare. Deci, interesul tuturor este ca să promovăm pe agricultorul mare. Aceasta ar fi concluzia practică, pe care mulți o trag din constatarea că agricultura țăranilor noștri nu este ceea ce ar trebui să fie”.⁹

Stahl pare a schița în aceste rânduri un conflict de idei, ce corespunde unui conflict social - iar în acest conflict el însuși se situează de parte micilor agricultori țărani. Putem identifica aici urme ale gândirii sale sociologice marxiste – sau ale

preferințelor sale politice, social-democrate. Pentru ca, puțin mai departe, să întâlnim un pasaj despre o *rasă românească*:

„Rasa românească, a avut puțință să scoată din sânul ei, în decurs de veacuri, mari cărturari, oameni de știință și poeți, mari fețe bisericesti, mari căpitani de oaste, strategii și diplomați. Rasa este încă tânără și viguroasă. Îi trebuie doar să nu greșească calea, și va scoateți de aci înainte tot ce trebuie pentru ca să-și ție cu fală locul între celelalte națiuni ale lumii. Va scoate așadar și pe agricultorii ei”.¹⁰

Este ciudat să îl aflăm pe Stahl vorbind despre o *rasă românească*, un concept straniu și străin în raport cu restul scrierilor lui sale – la fel de ciudat cum va fi să îl aflăm, doar câțiva ani mai târziu, semnând alături de Șerban Voinea un manual de sociologie în care, printre altele, cei doi prezintă elogios realizările U.R.S.S.-ului.¹¹

Conceptul său de *rasă românească* reflectă însă destul de bine alăturarea de naționalism și rasism din care a rezultat denumirea persecuțiilor la care autoritățile îi supun pe evrei ca fiind o *operă de românizare* - operă ce ocupă numeroase pagini ale *Țîmpului* în perioada în care Stahl publică aceste articole. Disonanța aceasta, pentru mine, ascunde, cel mai probabil, doar o formă de adaptare a discursului sociologului pentru a-l face acceptabil pentru partizanii gândirii politice dominante, o integrare a mesajelor esențiale în conținuturi adaptate duhului vremurilor. Ideile fundamentale ale sociologului, exprimate în restul articolului, rămân însă constante ale gândirii sale. După ce se poziționează, așa cum am arătat, de partea micilor agricultori, Stahl mai susține și argumentează și alte idei semnificative – incapacitatea țăranilor de a participa la progres este o prejudecată; așa cum acum pot lupta pe front utilizând echipamentul modern de război, vor putea să utilizeze și tehnica agricolă modernă; cu implicarea lor dar și a intelectualilor și a Statului, obștile țărănești se pot mobiliza pentru a-și alimenta setea de progres și a progresa, după cum o demonstrează exemplul satului Dodești.

Cel de-al 3-lea articol, intitulat „Foamea de pământ și foamea de tractoare” este publicat în 30 iunie 1942. Stahl începe prin a demonstra că problema agrară înțeleasă ca o luptă și o „foame de pământ” este una de dată recentă, corespunzând unei etape economice și istorice în care se dezvoltă cultivarea cerealelor pentru comerț. Această foame de pământ, arată Stahl, aparține la origini marilor proprietari, boierilor latifundiați – implicați în comerțul cu cereale, acaparatori de terenuri agricole, lor le aparține și „rezolvarea în suprafață a problemei agricole”.¹² Stahl analizează și lămurește scurt – și clar – o întregă dispută istorică:

„Dar „noi vrem pământ” a fost mai întâi lozincă marilor proprietari, a boierilor latifundiați. Ei au fost cei dintâi care, în toată țara, au găsit că soluția pentru a avea mai multe cereale este exclusiv aceea de a avea mai mult pământ. Rezolvarea în suprafață a problemei agricole, le aparține. Evident că și țăranii, nu puteau vedea altfel chestiunea: și ei au vrut pământ, să păstreze cât mai mult din vechiul pământ

pe care l-au avut, să intre în concurență cu boerii, pentru pământurile de vagă și incertă proprietate, să dea lupta pentru a căpăta și ei un drept la împroprietărire, ca să-și astâmpere foamea lor de pământ. Ce este mai interesant, guvernării ei înșiși au crezut că problema noastră agrară e tot o chestiune de pământ și au rezolvat-o dând țăranimii, prin împroprietăririi succesive, noi suprafețe de pământ în exploatare. La toți deci, de sus și până jos, recunoști o mentalitate de agricultori extensivi, care e firească de altfel, și mai mult decât atât, necesară agriculturii, atâta vreme cât o populație care începe a se îndesi are la îndemână vaste terenuri nedestelente.¹³

Este foarte interesantă perspectiva pe care Stahl o prezintă aici. El schițează aici o parte dintr-o teză fundamentală pe care o va susține de-a lungul timpului – anume aceea că dreptul modern de proprietate asupra terenurilor agricole este un artificiu de import, impus în spațiul rural românesc de către marii proprietari, pentru a-și legitima acapararea terenurilor în cursul unui proces de disoluție a devălmășiei. Acapararea și apoi împroprietăririi le este necesară tuturor agricultorilor, mari și mici, în condițiile practicării unei agriculturi extensive, necesară pentru obținerea unor sporuri destinate comerțului precum pentru consumul unei populații tot mai numeroase. Pentru perioada contemporană lui, însă, sociologul subliniază faptul că soluția nu mai stă în agricultura extensivă, practică pe terenuri tot mai vaste – ci în transformarea acesteia în agricultură intensivă, prin utilizarea belșugului mijloacelor științifice de sporire a producției ce sunt disponibile. În acest proces, agricultorii mari, școlii la școli înalte, având resursele necesare, pot să utilizeze mai ușor aceste mijloace – de aceea ei ar trebui să aibă obligația de a fi modele pentru micii producători. Mai mult, micii producători nu trebuie să fie excluși de la beneficiile științei, ce ar trebui să fie disponibile tuturor, țăranii fiind, repetă Stahl, perfect capabili să le utilizeze. Foamea de știință și nu foamea de pământ ar trebui să îi anime pe agricultorii mari dar și pe cei mici, trezirea acesteia în micii agricultori fiind esențială pentru angajarea lor în progresul necesar. În cuvintele lui:

„Bunurile culturale trebuie să fie bunurile masselor populare, de binefacere științei trebuind să se bucure deopotrivă toată omenirea satelor și orașelor. Mai sănătos și mai durabil e poporul în care cultura nu este a unei clase de mandarini, ci a neamului întreg. Vom face astfel încât țăranimea noastră, în totalitatea ei, să înceapă a striga, a tânji, a se strădui și a munci cu sudori de sânge ca să aprindă în ea și apoi să stingă prin izbândă o foame cumplită după știință? Se va schimba lozinca lor din «noi vrem pământ» în «noi vrem tractoare».”¹⁴

Al 4 - lea articol este intitulat „Secretul satului Dodești”, apare pe 1 iulie 1942 și este unul din cele 2 articole citate de Securitate în dosarul lui H. H. Stahl. Textul acestuia este, în primul rând, un elogiu adus metodelor utilizate de Fundația Regală pentru susținerea dezvoltării satelor, puse în practică în Dodești de

echipa condusă de Victor Ion Popa. Bazându-se pe cuceririle științei, echipele nu au urmărit să obțină rezultate prin simpla asaltare a țăranilor cu informații sau cunoștințe:

„Fundația Regală care trimisese echipa, avusese gândul bun și cuminte de a îndruma acțiunea ei pe calea serioasă a științei. În concepția ei, concepție cât se poate de serioasă și de adâncă, cultura satelor nu este o chestie de „dumping cultural” de turnare pe gât, deasila, a unui bagaj de „cunoștințe” în masa poporului, prin publicații cu nemiluita, conferințe interminabile, predici permanente, sezători, serbări și alte asemenea lucruri eftine.”¹⁵

Dezvoltarea sau *cultura satelor* e un ideal ce cuprinde dimensiuni multiple și complexe ale existenței acestora – iar echipierii își asumă rolul de a fi doar catalizatori ai acesteia, susținând mobilizarea comunităților rurale și implicarea lor în rezolvarea problemelor lor de dezvoltare: „Ci cultura satelor este o ridicare a satului el însuși, prin propriile lui puteri, pe toate laturile sale; o ridicare economică, o ridicare a stării sanitare, o ridicare a stării morale și intelectuale. Cultura muncii, cultura sănătății, cultura sufletului și a minții, acesta au fost lozincele echipelor. Iar echipa lor era doar un catalizator. Munca de ridicare urma să o facă însuși satul.”¹⁶

Echipele nu au avut întotdeauna succes, menționează Stahl, iar diferitele experiențe ale acestora au fost prilej de învățare și perfecționare – în Dodești, însă, munca îndelungată a echipei a dat roade. Obștea însăși devine aici promotoarea propriei dezvoltări, conștientă de nevoile sale și de calea către progres. Obștea însăși își construiește și consolidează Căminul Cultural ca instituție cu funcții multiple, își formează viitorii lideri și începe să stăpânească tehnicile de persuasiune și de presiune ce o vor ajuta în a obține, în relația cu autoritățile, cele ce îi sunt necesare. Iar exemplul satului Dodești, susține sociologul, poate fi contagios. Ceea ce ar mai fi necesar ar fi mobilizarea unor intelectuali care să își asume repetarea unei astfel de reușite, cunoscând acest secret:

„Căci tot secretul acestei opere de transformare a țăranimei noastre într-o țăranime care să ne facă fală și să o putem asemui cu țăranimea țărilor înaintate, este pentru noi foarte simplu: dragostea de oameni, dragostea pentru obștea neamului tău, integrarea ta perfectă în această obște, astfel ca orice slăbiciune a lui să facă să roșeasca de rușine obrazul tău de cărturar și orice izbândă a lui să te bucure ca o izbândă personală a ta. Tu cărturar și el sătean, o apă și un pământ, în slujba aceluiași ideal, al izbânzii neamului întreg. Și cu această dragoste vie, cu adeziunea neamului tău întreg într-o cele bune, nu mai vei avea nevoie de silă, de N. K. V. D. de deportări, răsculăciri și alte blestemății; ci doar de răbdare, muncă și dragoste.”¹⁷

Secretul ar consta, așadar, în implicarea și integrarea deplină a cărturarilor în obștea satului și eforturile acesteia. Acestea nasc adeziunea comunității la misiunea transformatoare a cărturarilor, fără a mai fi nevoie de mijloacele silnice și brutale

ale sovieticilor.

În fine, ultimul dintre articole, publicat joi, 2 iulie 1942, este intitulat „Obștii țărănești și proprietate mare” și este o argumentație clară, directă, pentru înființarea de obștii agricole, ce ar fi soluția ce se preconizează pentru integrarea exploatațiilor țărănești, cu sprijinul Statului, fără de noi exproprieri și fără o schimbare a regimului proprietății, în agricultura comercială globală. Motive suplimentare pentru care înființarea acestui tip de obști este necesară ar fi facilitarea accesului la tehnologie precum și tendința de integrare a tuturor exploatațiilor într-un sistem de planificare și de reglare a cererii și ofertei, ce are deja o dimensiune internațională. Este foarte interesantă convingerea cu care Stahl, analizând tendințele momentului, prezintă accentuarea dirijismului sau intervenționismului unor organisme statale ca fiind calea inevitabilă, direcția inevitabilă de dezvoltare, inclusiv în sfera agriculturii:

„Iar vremurile actuale, de economie dirijată nu numai în sânul unei singure țări ci pe complexe de state, fac încă mai simțită nevoia de a organiza fiecare teritoriu al nației astfel ca el să se încadreze cât mai perfect în planul raționalizat al producției generale. Un țăran de azi nu mai este chemat să producă ceea ce îi trebuie lui în gospodărie, idealul lui nu mai trebuie să fie acela al izolării complete de piață – ci dimpotrivă trebuie să fie acela de a produce specializat ce este necesar națiunii și de a se integra cât mai complex în piață. Dar o raționalizare a producției nu se poate face când ai în față o pulbere de mici unități economice recalcitrante. Nevoia de a le uni într-un singur complex asupra căruia să poți face o politică de cultură sistematică, cu rotațiile și asolamentele necesare, revine acută”.¹⁸

Stahl admite, așadar, o necesitate inevitabilă a micilor exploatații de a se integra într-o economie de piață ce este dirijată nu doar la nivel național ci și internațional, supunându-se unei *raționalizări* a producției – practic o îndrumare a ei, o dirijare realizată de către autorități. Adaugă apoi:

„Nu inventăm nimic și nu propunem nimic senzațional. Cei care au cetit legea de organizare a agriculturii știu că acesta este sistemul către care tindem în acest moment. A posedea un pământ rural, înseamnă a fi preluat o datorie față de Stat. Nimeni nu e liber să semene, sau să nu semene după cum vrea. Ci toți sunt datori să nu lase nicio brazdă neșemănată. Și tot astfel, nimeni nu este liber să semene cum vrea și ce vrea. Ci un plan agricol, elaborat de organe tehnice, supravegheat de agenți agricoli, spune fiecăruia ce trebuie și cum trebuie să facă. Proprietatea agricolă devine o funcțiune socială, tinde spre socializare. Și trebuie să recunoaștem că Statul în acest moment, și desigur an după an, o va face din ce în ce mai eficace, a ajuns să fie un Stat agricultor, care dispune în chip rațional și științific de întreaga suprafață a țării. Ceea ce deci făcea pe vremuri doar agricultorul mare pe pământul lui, face astăzi Statul pe pământul tuturor”.¹⁹

Sociologul vorbește despre o schimbare a statutului și a funcției proprietății agricole – cultivarea acesteia devine o obligație iar Statul este văzut ca având dreptul să dirijeze producția agricolă, folosindu-se de mijloace validate științific. Aceasta este tendința actuală, susține el, acestea sunt lucrurile ce se preconizează. Cumva, totuși, același Stahl păstrează și ideea menținerii unei libertăți a producătorilor mici în cadrul obștilor agricole:

„Iar mașinile agricole, tractoarele care să umble pe vaste întinderi de pământ se vor introduce numai pe moșiile marilor proprietari. Tot din actuala organizare a Statului nostru putem vedea că accentul se pune pe OBȘTIE, adică pe asocierea unor loturi individuale țărănești, în complexe terenuri care pot fi arate, semănate și secerate în comun, cu unelte comune pe care le pune la îndemâna poporului, Statul. Obștiile acestea, asociațiuni de liberi proprietari, care își păstrează fiecare libertatea desăvârșită și lucrează în comun doar acele munci tehnice care spre folosul tuturor se pot lucra mai bine pe suprafețe mari nu sunt de altfel, nici ele o invenție a actualei conduceri de stat”.²⁰

Obștile agricole ar fi, astfel, o alternativă la marea proprietate, făcând posibilă accesarea și utilizarea mașinilor agricole și de către micii proprietari, care își păstrează totuși statutul de proprietari și libertatea de acțiune. Un argument suplimentar în favoarea obștilor propuse de guvernarea Antonescu se referă la precedentele istorice ale acestora – putând fi actualizate prin obștile agricole reglementate de decret, obștile ca formule de organizare arhaică a satelor românești, supraviețuind în parte chiar și în contemporaneitate, sunt perfect adaptabile necesităților de viață economică actuale:

„Dar, rămase în viață până în zilele noastre, aceste arhaice organizații, pot fi date unei vieți cu totul noi. Cetele răzășești, moșnenești, composesoratele, averile grănicerești, comunitățile de avere sunt toate admirabile puncte de plecare pentru o viață economică modernă. Avem pentru asta dovada și în străinătate și la noi în țară. Câte «allmenduri» elvețiene nu s-au transformat în puternice cooperative de lăptării? Și ce splendid exemplu nu ne-a dat Brezulescu organizând cooperativa forestieră a moșnenilor din Novaci, Gorj? Iar în satele unde nu sunt asemenea obștii gata constituite, satele au mai păstrat măcar rămășițe din vechea viață. În câte sate nu se mai păstrează încă rotația colectivă a culturilor pe mari tarlale sătești? În câte oare nu se mai obișnuiesc «tovărășiile de plug», asocierea sâtenilor laolaltă în tovarășii de treer, în tovarășii de clacă și ajutor reciproc? Toate acestea ar putea fi puse în valoare, prin readucerea lor la viață, în stil modern, în obștii de producere și vânzare, în cooperative de tot felul”.²¹

De toate supraviețuirile formelor tradiționale de coeziune a obștii se pot folosi promotorii actuali ai obștilor agricole pentru a avea succes. Concluzia lui Stahl este următoarea:

„Este drept că a fost nevoie și de vorbele de îndemn, de munca susținută, de ajutorul de tot ceasul al unei mâni de oameni de bine. Acesta este secretul satului Dodești; un sat de oameni cuminți, cum se mai găsesc atâtea altele în țara românească; o mână de oameni de ispravă, cum iarăși se mai găsesc la noi în țară; o formulă de organizare socială fericită, în obște; un ideal precis de modernizare agricolă și o muncă necurmată, de ani de zile. O întregă poveste deci, care merită să fie povestită.”²²

Mici și mari proprietari în arena anilor '30-'40

Odată încheiată explorarea textelor pe care Stahl le publică în *Timpul*, putem să ne aplecăm asupra unor elemente de context ce extind și adâncesc sensurile acestora. Voi încerca să trec în revistă, sumar, problemele agriculturii românești așezate într-un context mai larg, subliniind în mod special pe cele ale agriculturii țărănești. Încercarea mea este de a le surprinde așa cum i-ar fi fost, cel mai probabil, cunoscute sociologului. Situația din anii '40 a țărănimii și spațiului rural românesc este puternic influențată de problemele create de Marea Criză și de situația națională și internațională la nivelul anilor '30. Încă din anii '30 în spațiul public românesc se discută despre necesitatea unei noi reforme a agrare, constatându-se o puternică fragmentare a proprietăților agricole, un proces accentuat de pauperizare a țărănimii și începuturile proletarizării acesteia. Conștientizarea acestor probleme sporește mai ales în a doua jumătate a anilor '30, odată cu publicarea rezultatelor recensământului din 1930, ale cercetărilor monografice dar și ale unei anchete pe care o realizează, în 1935, Uniunea Camerelor Agricole din România. La conștientizarea și acutizarea problemei țărănești contribuie însă mai mulți factori. În primul rând, este un fapt cunoscut atât publicului larg cât și autorităților de stat acela că soarta economică – și, într-o bună măsură și socială – a României din această perioadă depinde de exporturile de materii prime. Între aceste exporturi, produsele agricole ocupă în continuare un rol foarte important, exporturile de cereale și produse cerealiere fiind depășite, începând cu prima jumătate a anilor '30, doar de cele de petrol, care devine în această perioadă cel mai important produs de export al României.

Statutul exporturilor în această perioadă este strâns legat de disponibilitățile economice ale țării dar și de prioritizarea de către statul român a dezvoltării industriale și susținerea puternică a acesteia. Statul intervine și susține prin măsuri multiple dezvoltarea industrială. Pe de o parte, printre altele, impune tarife vamale tot mai ridicate pentru importul de produse industriale precum și contingentarea anumitor categorii de produse, pentru a limita pătrunderea acestora pe piața din România; pe de altă parte, sunt permise și încurajate în special importurile de produse industriale ce pot asigura înființarea sau capitalizarea unor ramuri industriale. În acest sens, în 1936 este promulgată o lege pentru încurajarea industriei care acordă un monopol, pentru o perioadă de 16-36 de luni, asupra importurilor de mașini industriale pentru întreprinderile nou înființate ce pun bazele unor ramuri

industriale noi. Această măsură are un rezultat pozitiv, anume dezvoltarea a 13 ramuri industriale noi în România²³. Ea facilitează însă dezvoltarea monopolurilor în aceste ramuri, adăugându-se unei tendințe deja existente către constituirea acestora. Acestea țin de un alt fenomen caracteristic anilor '30-'40, anume cartelarea. Asocierea întreprinderilor sub forma cartelurilor elimină competiția dintre acestea, accentuând tendința de constituire a monopolurilor, și contribuie semnificativ la sporirea prețurilor industriale în acele ramuri în care ea se produce. Statul mai contribuie, de asemenea, la dezvoltarea industriei printr-un volum semnificativ de comenzi. După cum subliniază mai mulți autori ai unor lucrări dedicate problemelor economice ale epocii²⁴, aceste comenzi de stat, realizate, în special în anii '30, pentru susținerea funcționării unor companii publice cum ar fi cea a căilor ferate dar și, mai ales, pentru înarmarea țării, sunt investiții masive, care au un rol important în dezvoltarea industriei românești. Cheltuielile de înarmare ale României ajung a reprezenta, spre finele anilor '30, o mare proporție din bugetul statului – iar România cunoaște, grație acestor măsuri, un adevărat boom industrial spre finele anilor '30. După cum susține Mircea Vulcănescu²⁵, ritmul în care se produce industrializarea acesteia este depășit în lume doar de către Japonia și îl întrece chiar și pe cel al URSS-ului, industria depășind, în acest moment, agricultura ca proporție în veniturile naționale generate. Costurile acestei industrializări sunt însă foarte ridicate pentru statul român. Astfel că o parte mare din veniturile publice și din împrumuturile externe contractate de către stat sunt utilizate pentru sprijinirea dezvoltării industriale. În consecință, exporturile de produse agricole precum și cele de material lemnos și de produse petroliere sunt folosite pentru a finanța, prin mecanisme diverse, dezvoltarea industrială a țării și rămân surse foarte importante de venituri pentru organizația de stat a perioadei.

Aceste venituri sunt totuși tot mai mici după 1929 – prețurile produselor agricole se prăbușesc după această dată, atât din cauza Marii Crize cât și din cauza pătrunderii pe piața mondială a cerealelor foarte ieftine, provenite din afara spațiului european, inclusiv din U.R.S.S. În plus, în anii de redresare ce urmează crizei, statele occidentale care erau anterior țări de destinație pentru exporturile românești duc o politică de reagrarezare și de protecționism agricol, făcând și mai dificilă plasarea cerealelor românești. Statul forțază totuși exportul de produse agricole, în ciuda prețurilor foarte mici, încercând să le compenseze pe acestea prin volumul exporturilor. Drept stimulent, introduce, încă din timpul Marii Crize, prime pentru export, acestea funcționând, într-o măsură, pentru stat și unii mari agricultori. Statul român urmărește astfel să își echilibreze balanța comercială și balanța de plăți, fiind împovărat de datorii externe, dar și să compenseze pentru lipsa posibilității de a contracta noi credite, în condiții avantajoase. Politica de export a statului român se lovește însă de dificultăți pe care Mircea Vulcănescu, parafrazat de Ionuț Butoi, le explică astfel:

„Dificultățile create de capacitatea de plată a datoriei

externe nu au fost, consideră Vulcănescu, atât efectele unei politici interne inflaționiste, cât efectul unei conjuncturi internaționale: anume, încercările guvernului român de a achita datoriile externe prin orientarea exporturilor către țările creditoare occidentale (pentru a echilibra balanța comercială și a obține devizele necesare) s-au lovit de politicile protecționiste ale acestora. Astfel, România se afla într-o situație imposibilă: pe de o parte, presată să plătească datoria externă, pe de alta, în imposibilitate de a obține noi credite, din cauza condițiilor de împrumut „inacceptabile”, din cauza imposibilității de a obține devize prin echilibrarea balanței comerciale cu țările creditoare și din cauza faptului că acolo unde exporturile aveau piață de desfacere, devizele obținute nu puteau fi transferate în contul datoriilor [...]”²⁶

Mircea Vulcănescu vorbește, în textele sale economice din această perioadă²⁷, despre o tendință către autarhie în economia europeană a anilor '30 - drept răspuns la această tendință, statul român accentuează, prin măsurile discutate anterior, propria sa dezvoltare industrială și propriile sale tendințe către autarhie. Politica aceasta economică nu dă totuși, în timp util, roadele așteptate.

Veniturile statului din agricultură se prăbușesc împreună cu cele ale agricultorilor de toate categoriile, în special cele ale micilor agricultori. Prețurile scăzute ale produselor agricole, povara fiscală prea mare precum și gradul mare de îndatorare a țărănimii către bănci și cămătari, accentuat după liberalizarea circulației terenurilor din 1930 și în contextul unei creșteri foarte semnificative a dobânzilor bancare, aduc țărănimea, în special, în pragul ruinei. Conversiunea datoriilor agricole schimbă destul de puțin situația în acest context.

Scăderea puternică a prețurilor agricole pe piața națională și internațională, politicile protecționiste și dificultățile exportului produselor agricole românești, alături de creșterii prețurilor produselor industriale locale sau de import, fac foarte dificilă o capitalizare a exploatațiilor agricole românești, fie ele de mici sau de mari dimensiuni. Pentru țărănime, situația este în mod special gravă. La pauperizarea acesteia contribuie factorii de mai sus, alături de dificultățile rezultate din realizarea reformei agrare și distribuția proprietății, accentuate de efectele divizării loturilor prin succesiune (la rândul lor conectate unui spor demografic puternic pozitiv). Toate acestea conduc la apariția unui excedent semnificativ de populație agricolă către sfârșitul anilor '30, excedent care, anticipează intelectualii vremii, urma să se transforme, în afara unei alte soluții pentru problemele agriculturii mici, într-un viitor proletariat agricol sau industrial. Marea agricultură comercială sau industria emergentă ar fi trebuit să absoarbă acest excedent de brațe de lucru. În fapt însă, chiar dacă o parte din populația pauperizată a satelor ia calea muncii salariate, o bună parte din țărănimea ce nu își putea asigura cele necesare traiului din munca pe loturile proprii ajunge, chiar și în cursul anilor '40, să lucreze pentru marii proprietari, respectiv marile exploatații agricole, lucrând în regim neoibog. Supraviețuirile neoibogiei în acest târziu al secolului al XX-lea sunt legate, în mod special, de problemele

și eșecurile marii agriculturi comerciale. Câteva dintre caracteristicile și resorturile acestui fenomen le vom analiza puțin mai departe, în cele ce urmează - pentru a le înțelege și mai bine, însă, trebuie să ne oprim întâi asupra unei alte dimensiuni importante a problemei analizate.

Este vorba despre acordurile economice pe care România le încheie cu Germania începând cu 1935, acorduri ce contribuie în măsură foarte mare, la rândul lor, la conturarea situației micilor dar și a marilor agricultori în această perioadă. După ce Germania decide, în 1934, să își reorienteze politica economică spre Sud-Estul Europei, România reușește grație unor eforturi diplomatice să încheie o serie de acorduri economice cu aceasta, ce promiteau să rezolve mai multe probleme capitale ale economiei țării, schițate anterior. Ofereau, în primul rând, o piață de desfacere pentru principalele produse de export ale țării, între care și surplusul de produse agricole, și apoi o înlesnire a importurilor de capital ce ar fi facilitat dezvoltarea atât a industriei cât și a agriculturii. Politicile economice ale țării se reorientează - iar comentarii acestora încep să vorbească, de la sfârșitul anilor '30, de o specializare a țărilor (unele fiind, ca România, producătoare de materii prime, altele, ca Germania, producătoare de bunuri industriale), într-o economie nouă, bazată pe planificări și interdependențe transfrontaliere. Primul acord este încheiat în martie 1935, fiind apoi urmat altele - semnate în martie 1939 și mai 1940, cel din urmă fiind urmat și de un protocol adițional, încheiat în decembrie 1940. Primul acord reprezintă un cadru ce reglementează schimbul de mărfuri și plăți între cele două state, următoarele extinzând și intensificând relațiile economice deja stabilite. Următorul acord, din 1939, avantajează în special Germania însă oferă și României șansa să își dezvolte și îmbunătățească, prin intermediul creșterii participăției capitalului german, ramuri industriale importante (industria petrolului, a armamentului, și cea extractivă), exploatațiile din domeniul silviculturii dar și construcția de șosele și căi navigabile. Mai mult, era facilitată înzestrarea armatei române cu armament german și se urmărea consolidarea legăturilor dintre cele două țări în vederea adaptării producției agricole românești la cerințele pieței germane. Acest acord-cadru urma să fie detaliat în contracte separate, pe domenii - în acest sens, până a izbucnirea războiului sunt semnate 2 astfel de contracte, unul în data de 15 mai 1939, reglementând colaborarea româno-germană în domeniul silviculturii și agriculturii, și altul în 20 iulie 1939, privind dezvoltarea agriculturii în toate ramurile sale. După începerea războiului, necesarul de petrol al Germaniei crește simțitor - României îi este propus, în acest context, modificarea termenilor acordului economic în vigoare, astfel încât petrolul românesc să ajungă în Germania în condiții mai avantajoase. În schimb, germanii oferă României armament german, foarte necesar în noul context. Acordul încheiat în aceste condiții este modificat mai apoi printr-un protocol semnat după instalarea mareșalului Antonescu, în baza căruia România urma să primească, în schimbul unor exporturi masive de produse agricole și petrol, utilaje și unelte agricole produse în Germania.

România ajunge astfel, la finalul anilor '30 și începutul anilor

'40, nu doar să își asigure o piață de desfacere pentru produsele sale ci și să aibă angajamente grele în zona exportului de produse agricole. Problema stringentă a lipsei unei piețe de desfacere și a prețurilor nesatisfăcătoare pentru produsele agricole promite să se rezolve astfel – însă situația internă a țării se schimbă în condițiile războiului și noi provocări apar în economia acesteia. Țărănimia este puternic afectată de problemele anilor '30 iar în preajma și în cursul războiului o mare parte din populația agricolă a țării este mobilizată, în vreme ce numeroase animale și utilaje ale acesteia sunt rechiziționate de stat pentru eforturile de război. În aceste condiții, exploatațile țărănești produc mult prea puțin pentru piața națională sau internațională. Situația nu este cu mult mai bună pentru marile exploatații comerciale – foarte multe dintre acestea sunt slab tehnologizate și puțin productive, afectate de condițiile economice neprielnice ale anilor trecuți dar și de lipsa de aptitudini necesare pentru realizarea unei agriculturi productive în rândurile proprietarilor sau ale celor ce le administrează. Mai mult, acestea se bazează în genere pe forța de muncă țărăneasă (și nu de puține ori pe animalele, uneltele și utilajele țărănești) pentru realizarea lucrărilor agricole – intrând, astfel, odată cu lipsa sau împuținarea inventarului și a brațelor de muncă într-o criză ce amenință puternic nu doar situația economică a țării ci și soarta acesteia în război. De producția agricolă depind, în anii războiului, hrana populației civile, hrana armatei, ce trebuie să fie asigurată de către stat, importurile de capital necesare dezvoltării dar și importurile de armament foarte necesare armatei, pentru dotarea căreia dezvoltarea industriei românești a armamentului în anii '30 nu fusese suficientă.

Persistența neoiohăgiei, despre care am vorbit puțin mai sus, este, astfel, un tip de soluție pentru problemele agricultorilor din ambele extreme ale unui spectru al dimensiunilor exploatațiilor – pe de o parte, vechile practici persistă pentru că o țărănime pauperizată, lipsită de teren agricol sau având teren insuficient, este dispusă să lucreze pe terenurile marilor proprietari; pe de altă parte, acești mari proprietari au nevoie de brațe de muncă ieftine pentru exploatațiile lor lipsite de capitaluri. În locul muncii salariate aceștia preferă munca realizată în baza vechilor cutume ale vremurilor iohăgiei, ce iau de obicei forma dijmei la tarla. Aceasta este o formă de arendare de către țărani a terenurilor ce implică nu doar plata către proprietar a unei părți din producție (o parte substanțială de altfel) ci și angajamentul de a realiza anumite operațiuni agricole sau un număr de zile de muncă gratuită pe terenurile aflate în exploatarea acestuia și de a îi oferi daruri, cu ocazii speciale. Dacă pentru țărani acest tip de învoială, realizată aproape întotdeauna strict verbal, este convenabil în măsura în care le permite totuși să cultive cel puțin o parte din cele necesare traiului lor, pentru proprietarii marilor exploatații ele sunt o formă de a își asigura munca țăranilor într-o manieră care implică responsabilități și costuri minime din partea lor. Lipsa unei forme scrise a acestor învoieli dar și o serie de omisiuni legale sau reglementări mult prea permissive ale muncii în agricultură fac posibilă perpetuarea acestor practici fără niciun fel de sancțiune a abuzurilor sau

de protecție legală a țăranilor. Mai mult chiar, statul introduce începând cu septembrie 1939 un regim al muncii agricole obligatorii. Acesta urmărește să faciliteze organizarea și realizarea muncilor agricole la nivelul țării, inclusiv în cadrul exploatațiilor celor care fuseseră mobilizați și concentrați în armată și, în mod special, în cadrul exploatațiilor mai mari de 50 de ha cultivate intensiv, care beneficiază de scutiri de rechiziții și de mobilizări de persoane pe loc. Țăranii pot fi rechiziționați pentru muncă în baza acestui decret, autorități ale statului fiind organizate și primind atribuții pentru a asigura punerea în aplicare a acestei măsuri – comisii de mobilizare agricolă, comitete agricole comunale și agenți comunali. În baza articolului 12 al acestui decret, agenții comunali pot să acționeze fără niciun fel de restricție pentru îndeplinirea atribuțiilor lor în ceea ce privește rechiziționările pentru muncă. Aplicarea acestui decret se face anevoios și determină o sporire a numărului de învoieli agricole încheiate, pe care țăranii ajung să le prefere – după cum explică istoricul Dumitru Șandru:

„Țăranul, obligat prin decretul-lege pentru mobilizarea agricolă să presteze munci și în afara gospodăriei lui, a preferat să se angajeze din vreme la marele proprietar prin învoiala agricolă su cu ziua și să accepte condițiile de muncă și de viață oferite de moșier decât să rămână la liberul arbitru al jandarmului comunal”.²⁸

Amplourea precisă a răspândirii acestor practici neoiohage rămâne mai mult necunoscută cercetătorilor contemporani – prezența lor însă era cunoscută cercetătorilor din Școala lui Dimitrie Gusti, între care și lui H. H. Stahl. Stahl cunoaște fenomenul, în primul rând, din experiența sa directă de cercetare. În interviurile cu Zoltan Rostas, pornind de la o discuție despre cazarea monografiștilor, Stahl menționează ospitalitatea tradițională a țăranilor și a boierilor și avantajele contactului cu ei și cazării în locuințele acestora:

„Afară de asta, erau anumite probleme, anumite aspecte pe care le puteam afla prin ei. Dacă am găsit încă în '42-'43 «dijma la tarla», care era o foarte dură învoială între țăran și boier, care se interzisese legal încă din 1910, dar încă mai funcționam în '42. Mă aveam foarte bine cu boierul local, dar nu de la el am aflat treaba aceasta, ci de la țărani”.²⁹

Puțin mai departe, Stahl menționează că nu doar boierii practicau acest tip de învoieli – ci și chiaburii, țăranii mai înstăriți, ce aveau exploatații ce depășeau puterea de muncă a gospodăriilor lor. Același fenomen – al muncii în „dijmă la tarla” pe exploatațiile mari – îl întâlniseră, anterior, și echipierii-cercetători coordonați de Anton Golopenția și Dumitru C. Georgescu în 1938, precum și cercetătorii plasei Dâmbovicului în 1939, coordonați de același A. Golopenția, de data aceasta împreună cu Mihai Pop. Rezultatele cercetării Dâmbovicului sunt publicate în *Sociologie românească*, în numerele 7-12 din 1942 dar și, puțin mai târziu în cursul aceluiași an, într-un mic volum legat separat. Rezultatele

cercetării celor 60 de sate de către echipieri apar într-o serie de 5 volume, cel în care întâlnim analize ale neoiobăgiei fiind volumul IV, subintitulat „Contribuții la tipologia satelor românești: sate agricole, sate pastorale” și publicat în 1943³⁰. În lipsa unor date statistice ce să furnizeze un tablou complet al țării, sociologii recurg la analize tipologice în anumite zone, pentru fenomene considerate reprezentative la scară mai largă. Dâmbovnicul este cercetat pentru a explora „aspectele mai izbitoare ale vieții din aceasta plasă, pe care o socotim reprezentativă pentru o serie de trăsături ale României de Sud”³¹, în vreme ce în studiile dedicate celor 60 de sate găsim unele pentru sate în care pot fi întâlnite fenomene considerate reprezentative pentru întreaga zonă a Bărăganului sau Podișul Bârladului³². Este vorba astfel despre sate tipice pentru agricultura cerealiară a României, respectiv de zone în care se produce pentru exportul de cereale, atât de important în anii '40. Este foarte puțin probabil ca H. H. Stahl să nu fi cunoscut și rezultatele acestor cercetări. Cele 60 de sate sunt cercetate de către echipierii Fundației Regale, în coordonarea activității acestora H. H. Stahl având un rol important, alături de Octavian Neamțu și Anton Golopenția; tot alături de aceștia Stahl coordonează și revista *Sociologie Românească*, în care apar inițial rezultatele cercetării Dâmbovnicului – din aceste contexte este foarte probabil ca el să fi cunoscut, înainte de publicarea lor, aceste fapte. În fine, fenomenul este considerat suficient de important și de relevant de Stahl încât să îl menționeze în alte două lucrări ale sale din anii '40 – este vorba despre „Sociologia satului devălmaș românesc - vol. I: Organizarea economică și juridică a trupurilor de moșie”³³ și de introducerea în sociologie pe care o semnează alături de Șerban Voinea³⁴.

Soluțiile pentru criza agriculturii din anii '40 sunt, astfel, multiple. Despre o nouă împroprietărire se vorbise încă din anii '30, această măsură fiind relansată de PNT și preluată apoi de mișcarea legionară – spectrul acesteia dăinuie și la începutul anilor '40 în spațiul public, inclusiv cel guvernamental, însă aceasta rămâne o perspectivă fără un termen real de îndeplinire. Pe de altă parte, deși în contextul războiului nu mai există un excedent de forță de muncă, este încurajată prin măsuri legale angajarea, respectiv proletarizarea lucrătorilor din agricultură, acolo și atunci când acest fapt este posibil, pe puținele moșii ce pot fi numite cu adevărat capitaliste; se încearcă o mai bună reglementare a învoielilor agricole, fără a impune altă sancțiune afară de anulare pentru cei ce încheie în continuare învoieli în formă nescrisă și după cutumele vechi, persistența acestor raporturi de muncă fiind avantajoasă și pentru stat, în măsura în care asigură realizarea producției agricole necesare; mai mult, este impusă munca obligatorie pentru țărâni și este folosită forța coercitivă a statului pentru a asigura realizarea acesteia. Statul tinde să intervină, de altfel, tot mai mult, în agricultură, în controlul producției și a distribuției – făcând însămânțarea terenurilor obligatorie, rechiziționând nu doar animale de muncă și utilaje ci și produse agricole, raționalizând consumul prin introducerea cartelelor pentru alimente de bază, distribuind semințe, realizând inspecții, susținând campanii de comunicare pe

teme importante în presă, ș.a. Se prefigurează o aplicare reală a principiilor „*Legii privitoare la organizarea și încurajarea agriculturii*” din 1937, lege care contura o accentuare a intervenționismului de stat în agricultură cu scopul de a asigura, prin intervenția organizațiilor și specialiștilor statului, îmbunătățirea practicilor agricole, a soiurilor cultivate, planificarea culturilor, sporirea producției, etc.

Importul de utilaje agricole din Germania este, de asemenea, o parte foarte semnificativă a acestei strategii ce viza ieșirea din criză și dezvoltarea agriculturii românești. Mașinizarea agriculturii ar fi rezolvat o bună parte din criza forței de muncă din agricultură, eficientizând procesele de producție, intensificându-le și contribuind la sporirea rezultatelor acestora. Dacă inițial ele sunt accesibile doar marilor proprietari, ulterior începe să fie susținut și accesul țăranilor la ele. O mult mai bună dotare tehnică a exploatațiilor țărănești ar fi putut rezolva și în cazul acestora un număr considerabil de probleme. În acest context, mijlocul propus de autoritățile statului pentru accesarea utilajelor agricole și de către țărani, prefigurată de Ion Antonescu încă din 1941, este organizarea țăranilor în obști în vederea achiziționării lor. Așa cum am arătat și în studiul anterior dedicat problematicii lor, obștile agricole propuse de guvernarea Antonescu sunt o continuare a mișcării cooperatiste din România, caracterul lor aparte fiind dat de relația pe care urmau să o aibă cu statul român, ce le oferă facilități pentru dotarea cu echipament agricol dar își rezervă și dreptul de a interveni, prin specialiștii săi, în organizarea și derularea muncilor agricole în cuprinsul acestora.

Fără a revoluționa până în acel moment agricultura țărănească, mișcarea cooperatistă se bucurase și până atunci de o largă susținere politică și de o creștere susținută a numărului unităților de acest tip. Permițând depășirea prin solidaritate a posibilităților individuale de soluționare a unor nevoi de finanțare, aprovizionare, producție, vânzare și consum, înființarea unităților cooperatiste de toate tipurile este încurajată ca o alternativă la transformarea în sens capitalist a agriculturii și proletarizarea țărânimii, dar și la un nou și complex proces de redistribuire a proprietăților. Obștile ca unități cooperatiste aveau în Vechiul Regat o istorie mai îndelungată, începând chiar de la sfârșitul secolului al XIX-lea, punctată cu momente de expansiune și succes economic. Țăranii dau astfel formelor lor tradiționale de organizare comunitară o formă legală, cu scopul de a arenda terenuri, de a le cumpăra sau pentru a fi împroprietărite, în baza unei prime variante a reformei agrare de după Primul Război Mondial.

În momentul în care este adoptat decretul lege din 1942, înființarea obștilor agricole într-o nouă formă promite să facă din acestea o alternativă la marile exploatații comerciale, obiectivul final fiind acela de a pune, prin intervenția statului și cu ajutorul tehnologiilor pe care acestea le accesează, bazele unor exploatații mult mai eficiente economic, integrate pe piață, producând suficient pentru nevoile lor dar și pentru cele ale statului. Ministerul Agriculturii și Domeniilor, condus în iunie 1942 de Aurelian Pană, are un rol important în elaborarea acestui decret lege. Fără a ști foarte multe despre dedesubturile

elaborării decretului-lege, este foarte interesant să ne oprim puțin asupra ministrului responsabil pentru acesta, Aurelian Pană. O primă informație o aflăm chiar din spusele lui H. H. Stahl – vorbind cu Zoltan Rostas despre țărani chiaburi, acesta adaugă între exemple și pe cel al ministrului Pană:

„Alții, de pildă, ca Pană, care și-a făcut avere în moșii și care și-a trimes copiii să învețe agricultură în străinătate, în America. Și care a fost ministrul agriculturii, până la urmă. Era țaran chiabur.”³⁵

Din informațiile pe care le-am putut accesa, familia acestuia pare să fi fost, la origini, una de mocani din zona Brașovului, stabilită în Bărăgan³⁶ - o familie destul de înstărită deja la începutul secolului al XX-lea, dat fiind că viitorul ministru, născut în 1880, este trimis pentru studiile sale universitare la Sorbona, unde obține 3 licențe, în botanică, zoologie și geologie. Întors în țară, se căsătorește și se stabilește la Frățilești, în Ialomița, unde își lucrează și extinde moșia, cu performanțe remarcabile. De-a lungul carierei sale ocupă de asemenea mai multe funcții și demnități publice - este membru al Societății de Științe din București (1905), președinte al Institutului Național de Export (1935), delegat la Ministerul Agriculturii și Domeniilor pe lângă Direcția Porturilor în vederea construcțiilor de silozuri (1938), membru în Consiliul Permanent al Agriculturii (1939), membru al Institutului de Științe Sociale al României, secțiile agrară și a cooperăției (1939), președinte al Academiei de Agricultură și președinte al Sindicatului Agricol Ialomița³⁷. Subliniem aici calitatea de membru al I.S.S.R., în secțiile agrară și a cooperăției. În fine, înainte de perioada ministeriatului, Aurelian Pană ocupă și funcția de subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii, în intervalul ianuarie 1941 - martie 1942. Din funcția de ministru își dă demisia în vara anului 1943. Câtă vreme deține această funcție, militează, printre altele, pentru trecerea la o agricultură intensivă, sporirea producției prin utilizarea tehnicii moderne și a mijloacelor științei recente, o dezvoltare industrială care să protejeze și interesele agricultorilor și stabilirea de prețuri remuneratorii pentru produsele agricole, ce să țină cont de costurile de producție a acestora³⁸.

Iubirea de știință și de inovații caracterizează, de altfel, toată activitatea sa în agricultură. În practicarea acesteia, se face remarcabil în special prin faptul că importă din S.U.A. utilaje agricole, cu care își dotează exploatarea, în cadrul căreia cultivă inclusiv soiuri noi, experimentale, de plante, obținând în genere rezultate din cele mai bune. La începutul anilor '40, în timpul ministeriatului său (ce durează din martie 1942 până în iulie 1943), moșia lui Aurelian Pană se remarcă mai ales printr-o exemplară și excepțională organizare și dotare tehnică. Aceasta este mărturia inginerului A. D. Carabella, care relatează într-o serie de articole legate, în 1943, într-un volum³⁹, ceea ce a întâlnit străbătând câteva moșii din țară. Ca parte a unei politici de răspândire a unor modele de bune practici, Uniunea Sindicatelor Agricole organizează în vara anului 1942 o serie de vizite la unele mari exploatați comerciale din țară, considerate exploatați model, pentru toți

agricultorii care doresc să participe – inclusiv acest agronom. Pe 5 iulie 1942 este vizitată și moșia lui Aurelian Pană, Carabella descriind și apreciind astfel lucrurile:

„A treia excursiune trebuia să aibă ca obiectiv o exploatare agricolă de câmp, adică o moșie care să aibă de scop o producție cât mai mare de produse agricole de câmp, printr-o ridicare continuă a producției la hectar, datorită bunelor metode de cultură și folosirii unui inventar care să micșoreze cât mai mult costul de producere. În acest scop a fost aleasă moșia Frățilești, a d-lui Aurelian Pană, care este una din cele mai bine organizate și înzestrate - dacă nu cea mai bine înzestrată din țară”⁴⁰

Cunoscând doar aceste câteva detalii despre ministrul Pană, putem să presupunem rolul important pe care acesta probabil că l-a avut în conturarea și implementarea politicii de susținere a înființării de obști agricole și de facilitare, prin aceasta, a dotării exploataților țărănești cu tehnică agricolă modernă. Ridicat din rândurile țărănimii, acest moșier cu educație agricolă înaltă crede în beneficiile științei și tehnicii și performează în agricultură chiar și în condițiile vitrege ale anilor '30, reușind să își procure utilajele necesare înainte de încheierea acordurilor cu Germania și de facilitarea achiziției acestora. Calitatea sa de membru al secției cooperatiste a Institutului de Științe Sociale al României ne poate face să bănuim în el și un susținător al mișcării cooperatiste. În lumina acestor considerații, Aurelian Pană apare ca omul potrivit în conjunctura potrivită, luând decizii ce sunt în avantajul marilor și micilor agricultori deopotrivă, susținând atât transformarea în sens capitalist a marilor exploatați cât și sporirea productivității și integrarea pe piață a exploataților țărănești, prin cooperăție, tehnologizare și intervenția specialiștilor. Iar succesul acestor transformări ar fi fost, categoric, și în avantajul statului român, cu obligațiile și planurile sale de dezvoltare.

Politicile agricole ale Guvernului Antonescu se bucură, prin urmare, de o desfășurare largă de forțe propagandistice, cu susținerea aparatului de stat, reunind în același timp și susținerea onestă a partizanilor diferitelor categorii de proprietari de terenuri agricole. În publicistica anului 1942 pot fi întâlnite, astfel, texte ce pot fi împărțite în câteva categorii, ce se suprapun uneori. Unele dintre acestea susțin direct politicile agricole și realizările Guvernului și ale ministrului Pană, redând inclusiv cuvântări ale acestuia sau ale altor reprezentanți ai Guvernului, în special Ion și Mihai Antonescu. Sunt apoi texte ce susțin și elogiază rolul marilor proprietari (între care se numără și A. Pană) pentru economia țării și ca modele de urmat pentru micii proprietari. Altele, în fine, subliniază rolul și importanța micilor proprietari pentru țară, inclusiv în eforturile de război, potențialul lor foarte mare de dezvoltare, mai ales sub formula obștilor agricole – precum și meritele îndoielnice ale marii proprietăți, în rândurile căreia pot fi găsite doar rare modele de bune și moderne practici. În această ultimă categorie am putea încadra și textele publicate de H. H. Stahl în „*Timpu*”.

În fine, ca studiu foarte sumar de caz, putem exemplifica curentele de gândire ale epocii cu trimiteri la 2 texte. Revenim astfel, într-un prim rând, la relatarea vizitei la moșia lui Aurelian Pană, realizată de către inginerul agronom A. D. Carabella. Textul integral al acestei relatări apare, inițial, în cursul anului 1942, integral sau fragmentat, în 2 publicații de specialitate⁴¹. Vorbind despre drumul pe care grupul de vizitatori îl face până la moșia ministrului, Carabella remarcă următoarele în legătură cu exploatațile țărănești pe care le vede:

„Primul fapt care atrage atenția, sunt culturile slabe de porumburi țărănești. Mulți au semănat o sămânță defectă (din cauza iernei excepțional de geroasă); alții au semănat prea devreme și, în pământul rece și ud, sămânța s-a clocit; iar unele lanuri au fost atacate de viermele cenușiu (Tanimecus). Dar aceasta este situația aproape în toată țara, cu porumburile țărănești”⁴²

Dacă despre culturile țărănești agronomul nu găsește niciun cuvânt de apreciere – în relatarea lui întrevăzându-se cel mult compasiune față de recoltele slabe ale acestora – despre moșia ministrului și produsele sale Carabella vorbește doar în cei mai elogioși termeni. Spre exemplu, prima impresie privitoare la holdele de pe exploatarea ministrului este următoarea: „Dar trebuie să vezi această întindere nesfârșită de grâu, ca să-ți dai seama de aspectul de frumusețe și bogăție pe care îl înfățișează și să prinzi din el nădejdea zilei de mâine”⁴³

Ceva mai departe întâlnim o și mai clară și directă poziționare a acestuia. În cursul mesei de prânz ce se servește vizitatorilor la conac, unul dintre aceștia, un fost lider liberal și fost ministru de interne, închină în cinstea gazdelor și ține un mic discurs pe teme politică economică și socială. Carabella face în acest context următoarele afirmații:

„Între altele, d-sa accentuat asupra rolului marelui proprietăți, nu numai din punctul de vedere al intereselor statului – ea fiind mijlocul de aprovizionare a orașelor, a armamentelor și a exportului – ci și din punctul de vedere al intereselor micilor agricultori, al țăranilor, cari găsesc la marele agricultor – acum, ca și în trecut – nu numai sfatul cel bun și ajutor, dar și sămânța bună, reproducători de soi, mașini pe cari țăranul nu le are sau nu le poate avea și aia mai departe, împreună cu exemplu de bună cultivare a pământului. Nu știu dacă aceste păreri le-a avut d. C. Dumitriu și acum 20-25 de ani, sau le are numai de la 1937 încoace. Fapt este că desființarea partidelor politice a repus logica și rațiunea în multe capete, pe cari politica le văduvise de aceste mari însușiri, ce trebuie să le aibă mai ales ‘omul de stat’”⁴⁴

Dacă pentru a ilustra gândirea susținătorilor agriculturii comerciale mari putem apela la acest text, pentru a ilustra curentul opus, în care îl putem încadra și pe sociologul Stahl, putem folosi extrase dintr-un text al inginerului agronom Constantin Filipescu, publicat în numărul 11 (corespunzând lunii noiembrie) din 1942 al unei reviste cu apariție lunară, al cărei director este, intitulată „Pagini Agrare și Sociale”⁴⁵. Revista

reunește texte ale unor colaboratori prestigioși, specialiști agricoli importanți. În rândurile ei pot fi găsite opinii și studii diverse – în cursul anului 1942 vom găsi în ea, printre altele, foarte multe texte de susținere a înființării obștilor, texte ale unor colaboratori precum A. D. Carabella dar și referiri la Aurelian Pană și ideile sale privind căile de dezvoltare a agriculturii, inclusiv un discurs integral al său, ținut cu prilejul unei expoziții agricole⁴⁶. Dedicat lui Constantin Garoflid, ce murise de curând, textul lui Filipescu avut aici în vedere este intitulat „Constantin Garoflid și contemporaneitatea sa agrară” și este o încercare de evaluare a activității lui în sfera politicilor agrare și agricole ale României. Filipescu este mai curând critic în analiza lui, punctând, printre altele, ceea ce el consideră a fi un soi de sabotare de către acesta – voluntară sau involuntară, nu se mai poate ști după dispariția lui Garoflid – a obștilor de împrumut și a obștilor țărănești în genere, a căror largă răspândire ar fi fost, în opinia autorului, mult mai bună (și timpurie) pentru dezvoltarea ulterioară a agriculturii țărănești. Un alt punct important al analizei sale critice este legat de susținerea de către Garoflid cu precădere a intereselor marilor proprietari, din rândurile cărora făcea el însuși parte. Criticând felul în care s-au făcut împrumutările, sub influența lui C. Garoflid, în defavoarea țăranilor, Filipescu afirmă următoarele:

„El era convins că marele proprietar este un sol trimis de Dumnezeu pe pământ, pentru a fericii pe săteni, cărora trebuie să le fie și părinte și dascăl, și tutore și arbitru și judecător. Ca și când toți marii proprietari, dela 100 de ha în sus, s-ar fi adăpat dela isvorul omeniei, dreptății, capacității, învățaturii, hărniciei și dragostei față de oamenii cu care aveau de a face, zi de zi. Cu toate că știa, cu certitudine, că cea mai mare parte dintre marii proprietari, nu reprezintă nicio valoare sub acest raport, – lucru despre care a făcut caz în vorbă și scris, adeseaori, când revolta îi depășea toleranța – ba dimpotrivă, că mulți sunt dușmani declarați ai țăranimei, pe care o exploatează ca și înainte de 1907, totuși, nu scăpa nici un prilej de a-i așeza pe treapta propovăduitorilor către o agricultură mai înaintată. Această perseverență de o viață întreagă, îl așează pe Garoflid în ipostaza luptătorului pentru o cauză înaltă, pe când în realitate toată lumea se pătrundea de o realitate potrivnică. De aici venea antiteza, că pe când o minoritate onorabilă de mari agricultori puteau servi oricui și oricând, – chiar și specialiștilor în agricultură, – drept pildă de modul cum se gospodărește o moșie, ceilalți erau și sunt, din nenorocire și astăzi, adevărați naufragiați ai pământului, stricând ogoarele și nelăsând nici pe alții să le fructifice cum trebuie”⁴⁷

Putem încheia astfel, cu acest lung citat, expunerea contextului nostru, întregind-o cu această descriere a situației marilor proprietari. Aceasta corespunde în bună măsură cu tabloul zugrăvit și de către cercetătorii Școlii lui Gusti, între care și H. H. Stahl, dar și de o bună parte din alți cercetători și cunosători ai epocii. Putem purcede mai departe acum, spre a pune în lumină câteva sensuri îmbogățite ale articolelor lui H. H. Stahl.

În loc de concluzii

Această foarte lungă expunere poate fi încheiată cu câteva rânduri în care voi încerca să pun în evidență câteva din sensurile noi sau mai adânci pe care le dobândesc articolele lui Stahl în contextul arenei socio-economice în care sunt publicate. După cum am văzut, ele sunt scrise într-o perioadă de criză a agriculturii – dar și de intensă propagandă și dezbateri în ceea ce privește tipul de agricultură și de agricultori meritorii ce ar trebui să primească facilități și susținere. Societatea românească este divizată în privința actorilor economici pe care îi susține, fiind unită totuși în susținerea modernizării practicilor agricole prin accesul la cele mai avansate tehnici și tehnologii ale momentului.

Problemele agriculturii românești în anii '30 și '40 precum și actorii ce le discută în spațiul public sau au putere de decizie în sfera acestora îi sunt, cu siguranță, foarte bine cunoscute lui H. H. Stahl – prin intermediul cercetărilor sale sau ale membrilor Școlii, ori prin intermediul unor analize din presă sau alte lucrări, de specialitate. Stahl scrie în bună cunoștință de cauză, alăturându-se, în spațiul public, unor voci ce susțin țărănimia într-un moment în care apare o oportunitate foarte importantă pentru aceasta – aceea de a se organiza într-o formă legală cooperatistă, pentru a accesa utilaje agricole moderne și o îndrumare științifică, necesare pentru a-și rezolva o parte din problemele de dezvoltare acumulate în perioada interbelică. La fel ca și alții, Stahl, conștient de noua poziție economică și politică a țării, crede în necesitatea integrării pe piață a exploatațiilor mici, în necesitatea comasării lor pentru anumite lucrări agricole realizate cu utilaje moderne, în caracterul esențial al acestor utilaje pentru economia agricolă modernă, în caracterul just (și inevitabil în noul context) al intervenției statului în practicile agricole ale acestora, câtă vreme contribuie la o îmbunătățire pe mai multe planuri a standardului de viață al țărănimii. La fel ca și pe ministrul agriculturii, Aurelian Pană, spre exemplu, îl aflu pe Stahl militând pentru o transformare a agriculturii din una extensivă într-una intensivă, prin introducerea utilajelor și a tuturor tehnicilor moderne ce pot spori producția. Stahl insistă însă să sublinieze că nu simpla sporire a producției ar trebui să fie scopul final al intervenției statului în agricultură, ci sporirea calității vieții țăranilor. Tot astfel, Stahl pare a se alinia unui curent critic îndreptat împotriva marilor proprietari, polemizând cu susținătorii acestora, având conștiința, poate de sorginte gheristă în cazul său, unui vechi conflict de interese ale acestora și ale micilor proprietari, perpetuat până în anii '40, în sfera drepturilor de proprietate dar și în cea a relațiilor de muncă. Pentru Stahl, la fel ca și pentru alții din această perioadă, marii proprietari ar trebui să aibă rolul unor modele de bune practici în agricultură, rol pe care, după cum am văzut și după cum probabil știa foarte bine și sociologul, aceștia nu îl joacă realmente decât în mod excepțional.

Promovarea cooperăției sub forma obștilor agricole este, apoi, modul în care Stahl se aliniază la un curent alternativ de soluționare a problemelor micii agriculturi. Soluțiile propuse în spațiul public interbelic, de-a lungul timpului,

sunt multiple: redistribuita proprietății prin reforme agrare, în ideea că o proprietate mai mare ar putea produce necesarul de consum, dar și un excedent ce poate fi comercializat, concentrarea proprietăților prin vânzări, susținerea în principal a exploatațiilor comerciale mari, proletarizarea țărănimii și absorbția acesteia în agricultura comercială dar și în industria emergentă. Dincolo de spațiul public, practicile reale ale marilor proprietari implică adesea asigurarea muncii foarte ieftine sau gratuite a țărănimii, ocolind reglementările statului sau, uneori, utilizând forța coercitivă a acestuia. O alternativă la toate acestea o reprezintă cooperăția – Școala lui D. Gusti și Stahl însuși se numără printre promotorii convingși și perseverenți ai acestei soluții.

În formarea sa, în special sub influența puternică a ideilor social-democrate pe care le împărtășește, Stahl devine un susținător al ideilor cooperatiste. Mai mult, odată cu intrarea în rândurile Școlii Sociologice de la București, H. H. Stahl pășește într-un nou mediu în care este promovată cooperăția. Astfel, în cadrul Institutului Social Român – fondat și condus de Dimitrie Gusti, cu participarea liderului țărănist Virgil Madgearu – funcționa și o Secție de Studii Cooperative, ce publică, periodic, un Buletin al său. Articole privind mișcarea cooperatistă din România apar și în alte publicații patronate de Institutul Social Român, cu care sunt familiarizați și în care publică și membrii Școlii, inclusiv H. H. Stahl – anume în Arhiva pentru Știința și Reforma Socială și Sociologie Românească. Dimitrie Gusti însuși ocupă funcția de președinte al Oficiului Național al Cooperăției. Mai mult chiar, Școala include cooperăția în viziunea sa privind dezvoltarea rurală, promovând-o în mod programatic drept soluție a problemelor economice ale satelor prin acțiunea Echipelor Regale, dar și prin Serviciul Social – în cadrul cărora Stahl are un rol important, central chiar. Comentariile sale la satul Dodești, sat ce reprezenta un exemplu de bune practici ale Echipelor Regale, evocă, în fapt, un caz de succes al promovării cooperăției. Cu ajutorul Echipelor, obștea satului se organizează, se mobilizează și reușește să arendeze moșia unui boier local, reușind, de asemenea, să obțină înzestrările tehnice necesare pentru a lucra aceste terenuri, să se folosească de îndrumările specialiștilor echipei și să obțină rezultate economice din cele mai bune. Stahl se folosește de acest exemplu și de dialogul implicit pe care îl creează cu alți actori din spațiul public pentru a promova metodologia folosită de Echipele Regale și utilitatea ei pentru promovarea dezvoltării complexe a satelor, subliniind în același timp, câteva idei ce îl disting, de altfel, de alte voci: ideea deschiderii țăranilor față de progres și a potențialului considerabil pentru adoptarea inovațiilor tehnice pe care aceștia îl au; ideea extrem de importantă că cea mai bună metodă de asigurare a progresului este obținerea implicării voluntare a acestora în dezvoltarea comunității lor, idee ce ascunde și o critică sau avertizare la adresa exceselor intervenționiste ale epocii; ideea necesității unei dezvoltări complexe a spațiului rural, ce să treacă dincolo de sporirea economică, implicând în același timp o largă accesibilizare și democratizare a bunăstării, a științei și a tehnicii.

Note:

1. Alina Juravle, „Henri H. Stahl și obștile agricole: pagini puțin cunoscute ale istoriei sociologiei românești”, *Sociologie Românească*, nr. 1-2 (2014): 39-56
2. Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității. *Dosar privind pe Stahl Henry*. (București: Fond Operativ, cota I 3828)
3. Adoptat pe 24 iunie 1942, *Decretul-lege numărul 488 pentru organizarea obștilor agricole* conturează din punct de vedere legal conceptul de obște agricolă vehiculat de Ion Antonescu încă din 1941. Obștile sau obștile agricole create în baza acestui decret urmau a fi asociații cooperatiste ce puteau să aibă funcții multiple, cărora le este permis și să arendeze sau să achiziționeze terenuri spre a le lucra, beneficiind de înlensiri pentru achiziționarea de unelte și mașini agricole de la stat. Acestea acceptă, în schimbul facilităților, obligația de a-și lucra terenurile și intervenția statului în activitatea lor. Membrii obștilor agricole se angajau să lucreze pe proprietățile lor, după un plan de cultură – cu semințe selecționate oferite de stat și cu lucrările agricole diverse făcute la timpul stabilit de autoritățile îndrumătoare. În cazul în care doreau, puteau să accepte un plan de cultivare pe tarlale a proprietăților lor, practicând o comasare și o rotație a culturilor pe tarlale. Producția pe care acestea o realizează aparține proprietarilor, individual, aceștia având dreptul de a o valorifica după cum doresc. Aceștia au însă posibilitatea, prin Obște, să-și valorifice în comun producția. Din câștigurile realizate, obștenii sunt datori a plăti Obștei o contribuție de 500 de lei pentru fiecare hectar deținut. Inițial sunt înființate, la inițiativa statului, 44 de obștii model, în fiecare județ al țării, cărora statul le oferă gratuit utilaje și unelte. Ulterior, noile obști înființate primesc facilități pentru cumpărarea acestora – au dreptul să le achiziționeze printr-un credit pe 5 ani, plătind un avans de 20% și o dobândă anuală de 3,5%.
4. Henri H. Stahl, „Comentarii la satul Dodești: I. Între colhoz și obște”, *Țîmpul*, nr. 1843, 27 iunie 1942, 1.
5. *Ibid.*, 1-3.
6. Vezi Henri H. Stahl și Șerban Voinea, *Introducere în Sociologie* (București: Editura Partidului Social Democrat, 1947).
7. Stahl, „Comentarii la satul Dodești”. 3. Toate citatele următoare fac parte din acest text.
8. Stahl, Henri H. „II. Agricultură și agricultori”. în *Țîmpul*. no. 1844 (28 iunie 1942): 1
9. *Ibid.*
10. *Ibid.*, 3.
11. Stahl și Voinea, *Introducere*.
12. Henri H. Stahl. „III. Foamea de pământ și foamea de tractoare”, *Țîmpul*, nr. 1845, 30 iunie 1942, 1.
13. *Ibid.*
14. *Ibid.*
15. Henri H. Stahl, „IV. Secretul satului Dodești”, *Țîmpul*, nr. 1847, 1 iulie 1942, 1.
16. *Ibid.*
17. *Ibid.*, 3.
18. Henri H. Stahl, „V. Obștii țărănești și proprietate mare”, *Țîmpul*, nr. 1848, 2 iulie 1942, 1.
19. *Ibid.*, 3.
20. *Ibid.*
21. *Ibid.*
22. *Ibid.*
23. v. Lucrețiu Pătrășcanu, *Probleme de bază ale României* (București: editura Socec, 1944).
24. v. Virgil N. Madgearu, *Evoluția economiei românești după războiul mondial* (București: Independența economică, 1940); Mihail Manoilescu, „Evoluția economiei industriale”, în *Enciclopedia României*, vol. III. (București: Imprimeria Națională, 1939); Lucrețiu Pătrășcanu, *Probleme de bază ale României*. (București: Editura Socec, 1944); Mircea Vulcănescu, *Spre un nou medievalism economic: scrieri economice* (București: Compania, 2009).
25. Vulcănescu, *Spre un nou medievalism*.
26. Ionuț Butoi, *Mircea Vulcănescu: O microistorie a interbelicului românesc* (București: EIKON, 2015), 256.
27. Vulcănescu, *Spre un nou medievalism*.
28. Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1945 în România* (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2000), 50.
29. Zoltan Rostás, *Monografia ca utopie. Interviuri cu H.H. Stahl (1985-1987)* (București: Paideia, 2000), 71.
30. Georgescu, Dumitru C., Golopenția, Anton. *60 de sate românești: cercetate de echipele studențești în vara 1938 - Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenția și Dr. D. C. Georgescu: Situația economică*, vol. IV (București: Institutul de Științe Sociale al României, 1943).
31. Anton Golopenția, Mihai Pop, *Dâmbovcicul: o plasă din Sudul județului Argeș: câteva rezultate ale unei cercetări monografice întreprinse în 1939* (București: Institutul de Științe Sociale al României, 1942), 6.
32. Bârlea și Reteganu în Dumitru C. Georgescu, Anton Golopenția, *60 de sate românești: cercetate de echipele studențești în vara 1938 - Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenția și Dr. D. C. Georgescu: Situația economică*, vol. IV (București: Institutul de Științe Sociale al României, 1943), 35.
33. Stahl, Henri H. *Sociologia satului devălmaș românesc: Organizarea economică și juridică a trupurilor de moșie*, vol. 1. (București: Fundația Regele Mihai I, 1946).
34. Stahl și Voinea, *Introducere*.
35. Rostás, *Monografia ca utopie*, 71.

36. Marius-Dorinel Boitan, „Aurelian Pană – Un martir uitat al istoriei Ialomiței”, *NAPARIS – Revistă de istorie și cultură ialomițeană*, no. 3 (2014): 31.
37. Ibid.
38. v. Aurelian Pană, „Agricultura românească în noul cadru european. Condițiunile grele în care a lucrat agricultura românească”, *Pagini Agrare și Sociale* 8-10 (1942): 195-200.
39. A. D. Carabella, *Marea proprietate: exploatări și realizări* (București, 1943).
40. Ibid., 89.
41. v. A.D. Carabella, *Marea proprietate: exploatări și realizări* – conținând articole publicate inițial în *Revista științelor veterinare*. no. 4, 5, 6-7 (1942); fragmente ale relatărilor apar și în A.D. Carabella, „Excursii agricole”, *Pagini Agrare și Sociale* 8-10 (1942): 220-225
42. Carabella, *Marea proprietate: exploatări și realizări*, 96.
43. Ibid., 98.
44. Ibid., 109.
45. C. Filipescu, „Constantin Garoflid și contemporaneitatea sa agrară”, *Pagini Agrare și Sociale* 8-10 (1942): 238-245
46. Aurelian Pană, „Agricultura”.
47. C. Filipescu, „Constantin Garoflid și contemporaneitatea sa agrară”, 265.

Bibliography:

- *** *Lege privitoare la Organizarea și Încurajarea Agriculturii (Promulgată cu înaltul decret regal Nr. 1361 din 19 Martie 1937 și publicată în Monitorul Oficial Nr. 67, partea I din 22 Martie 1937, cu modificarea art. 48, alin. a), publicată în Monitorul Oficial Nr. 219, partea I din 22, Septembrie 1937) [Law on the Organization and Support of Agriculture]*. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului – Imprimeria Centrală, 1938
- *** “Organizarea obștilor agricole – Obștiile ce se vor forma prin asocierea agricultorilor săteni sunt destinate a înlătura greutatea plugărimii pe mica proprietate: Textul decretului-lege” [Organizing agricultural communes – The communes that will be created by the village farmers are meant to ease the problems of small agricultural holdings”]. *Țîmpul*, no. 1842, June 26, 1942, 3.
- Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității. *Dosar privind pe Stahl Henry*. Bucharest: Fond Operativ, cota I 3828.
- Boitan, Marius-Dorinel. “Aurelian Pană - Un martir uitat al istoriei Ialomiței” [Aurelian Pană - a forgotten martyr in the history of Ialomita county”]. *NAPARIS – Revistă de istorie și cultură ialomițeană*, no. 3 (2014): 31-33.
- Butoi, Ionuț. *Mircea Vulcănescu: O microistorie a interbelicului românesc* [Mircea Vulcănescu: A micro-history of the Romanian interwar period]. Bucharest: EIKON, 2015.
- Carabella, A. D. “Agricultura Bărăganului în vara 1942: impresii de drum” [Agriculture in the Bărăgan region in the summer of 1942: travel impressions]. *Pagini Agrare și Sociale* 6-7 (1942): 170-174.
- Carabella, A. D. “Excursii agricole” [Agricultural travels]. *Pagini Agrare și Sociale* 8-10 (1942): 220-225.
- Carabella, A. D. *Marea proprietate: exploatări și realizări* [Large agricultural holdings: runnings and accomplishments]. Bucharest, 1943.
- Cardaș, Agricola. “Cooperăția agricolă: hotărâtoare pentru ridicarea materială și morală a satelor” [Cooperative agriculture: decisive for the material and moral development of villages]. *Pagini Agrare și Sociale* 6-7 (1942): 147-153.
- Cornățeanu, N. D. “Raționalizarea Agriculturii Românești în cadrul noii economii Europene” [The rationalization of Romania agriculture within the new European economy]. *Pagini Agrare și Sociale*, no. 3-4 (1942): 87-92.
- Dobrogeanu-Gherea, Constantin. *Neoobștia* [Neo-serfdom]. Bucharest: Viața Românească Alcalay, ed. 1920.
- Filipescu, C. “Constantin Garoflid și contemporaneitatea sa agrară” [Constantin Garoflid and his agrarian contemporaneity]. *Pagini Agrare și Sociale* 8-10 (1942): 238-245.
- Filipescu, C. “Obștea obligatorie” [The mandatory commune]. *Pagini Agrare și Sociale* 8-10 (1942): 238-245.
- Garoflid, Constantin. “Regimul agrar în România” [The Agrarian Conditions in Romania]. In *Enciclopedia României*, vol. I. Bucharest: Imprimeria Națională, 1938.
- Georgescu, Dumitru C., and Anton Golopenția. *60 de sate românești: cercetate de echipele studențești în vara 1938 – Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenția și Dr. D. C. Georgescu: Situația economică* [60 Romanian Villages: researched by student teams in the summer of 1938 – A sociological enquiry led by Anton Golopenția and Dr. D. C. Georgescu: The economic situation] vol. IV. Bucharest: Institutul de Științe Sociale al României, 1943.
- Golopenția, Anton, and Mihai Pop. *Dâmbovcnicul: o plasă din Sudul județului Argeș: câteva rezultate ale unei cercetări monografice întreprinse în 1939* [Dâmbovcnic: A region in the South of Argeș County: selected results of a monographic research from 1939]. Bucharest: Institutul de Științe Sociale al României, 1942.
- Hillgruber, A. *Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu* [Hitler, King Carol and Marshal Antonescu]. Bucharest: Humanitas, 2007.
- Juravle, Alina. “Henri H. Stahl și obștile agricole: pagini puțin cunoscute ale istoriei sociologiei românești” [Henri H. Stahl and agricultural communes: little known pages in the history of Romanian Sociology”]. *Sociologie Românească*, no. 1-2 (2014): 39-56.
- Juravle, Alina. “Continuitate și discontinuitate în Drăgușul contemporan: un studiu de caz” [Continuity and Discontinuity in Contemporary Drăguș: A Case Study]. *Transilvania*, no. 2-3 (2020): 64-81.
- Kautsky, Karl. *Le bolchevisme dans l'impasse*. Paris: Presses Universitaires de France, ed. 1982.

- Kautsky, Karl. *Dela democrație la robia de stat. Răspuns lui Troțki* [From democracy to state slavery: An answer to Trotsky], transl. by Șerban Voinea. Bucharest: Editura Cultura Națională, 1922.
- Larionescu, Maria. *Economia socială și cooperarea. O perspectivă socioistorică comparată*. [Social economy and cooperation – a comparative socio-historical perspective]. Iași: Polirom, 2013.
- Madgearu, Virgil N. *Evoluția economiei românești după războiul mondial* [The evolution of the Romanian economy after the World War]. Bucharest: Independența economică, 1940.
- Manoilescu, Mihail. “Evoluția economiei industriale” [The evolution of the industry]. In *Enciclopedia României*, vol. III. Bucharest: Imprimeria Națională, 1939.
- Manolescu, I. P. “Organizarea de Stat a vieții agricole” [The organization of agricultural practice by the State]. *Pagini Agrare și Sociale*, no. 3-4 (1942): 63-69.
- P. A. S. “D. Aurelian Pană: agricultor și ministru al agriculturii” [Mr. Aurelian Pană: Farmer and minister of agriculture]. *Pagini Agrare și Sociale* 6-7 (1942): 143-146.
- Pană, Aurelian. “Agricultura românească în noul cadru european. Condițiunile grele în care a lucrat agricultura românească” [Romanian agriculture in the new European context. The difficult circumstances in which Romanian agriculture had to operate]. *Pagini Agrare și Sociale* 8-10 (1942): 195-200.
- Pătrășcanu, Lucrețiu. *Probleme de bază ale României* [The fundamental problems of Romania]. Bucharest: Editura Socec, 1944.
- Pop, Ruxandra. “Configurarea unei cariere – participarea lui Mihai Pop la Drăguș” [The Configuration of a Career – Mihai Pop’s Role in Drăguș]. *Transilvania*, no. 2-3 (2020): 16-30.
- Rostás, Zoltan. *Monografia ca utopie. Interviuri cu H.H. Stahl (1985-1987)* [The monography as a utopia: Interviews with H. H. Stahl]. Bucharest: Paideia, 2000.
- Rostás, Zoltan. “Monografia Drăgușului și contextul ei” [Drăguș Monography and its Context]. *Transilvania*, no. 2-3 (2020): 4-9.
- Șandru, Dumitru. *Obștile de arendare din România* [Land leasing communes in Romania]. Iași: Universitatea Alexandru Ioan Cuza, 1989.
- Șandru, Dumitru. *Reforma agrară din 1945 în România* [The land reform of 1945 in Romania]. Bucharest: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2000.
- Stahl, Henri H. “Comentarii la satul Dodești: I. Între colhoz și obștie” [Commentaries on the village of Dodești: I. Between communes and kolkhozes]. *Țîmpul*, no. 1843, June 27, 1942, 1-3.
- Stahl, Henri H. “II. Agricultură și agricultori” [II. Agriculture and farmers]. *Țîmpul*, no. 1844, June 28, 1942, 1-3.
- Stahl, Henri H. “III. Foamea de pământ și foamea de tractoare” [III. The hunger for land and the hunger for tractors]. *Țîmpul*, no. 1845, June 30, 1942, 1.
- Stahl, Henri H. “IV. Secretul satului Dodești” [The secret of the villa of Dodești]. *Țîmpul*, no. 1847, July 1, 1942, 1-3.
- Stahl, Henri H. “V. Obștii țărănești și proprietate mare” [Peasant communes and large agricultural holdings]. *Țîmpul*, no. 1848, July 2, 1942, 1-3.
- Stahl, Henri H. *Sociologia satului devălmaș românesc: Organizarea economică și juridică a trupurilor de moșie* [The Sociology of Romanian communal villages: the economic and legal organization of bodies of land], vol. 1. Bucharest: Fundația Regele Mihai I, 1946.
- Stahl, Henri H., and Șerban Voinea. *Introducere în Sociologie* [An introduction to Sociology]. Bucharest: Editura Partidului Social Democrat, 1947.
- Țiculescu, D. I. “Actualizarea problemei obștilor sătești” [An update on the problem of village communes]. *Pagini Agrare și Sociale* 5 (1942): 116-124.
- Vulcănescu, Mircea. *Spre un nou medievalism economic: scrieri economice* [Towards a new economic medievalism: economic papers]. Bucharest: Compania, 2009.